

НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКИХ МЕШКАНЦІВ ТА РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИХ РЕАЛІЙ

Постановка проблеми. Аграрно-продовольча система відіграє основну роль у підтримці національної безпеки нашої держави, забезпечуючи виробництво десятої частини валового продукту та більше ніж 90% вітчизняних продуктів харчування для населення, залишаючись при цьому однією з сфер найбільшого розміщення і вкладення обмежених господарських ресурсів.

Доволі складною є ситуація на ринку праці сільськогосподарських районів України, що надзвичайно актуалізує проблемне поле дослідження. Про надлишок трудового потенціалу на селі свідчить той факт, що навантаження на одне вільне робоче місце в сільськогосподарських районах на кілька порядків вище, ніж в промислових. Знайти роботу на селі людям старшого працездатного віку (тобто чоловікам після 45 років і жінкам після 40) важко, адже більшість їх зайнята у виробничій сфері сільського господарства і важко адаптується до сучасних потреб ринку. Зайнятість у особистому господарстві для них часом єдина можливість життєзабезпечення. Станом на 1 червня поточного року на одне робоче місце лише по Київській області претендувало в середньому 4 особи, а по селу кількість претендентів на одне робоче місце у два-три рази більша.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значну увагу даній проблематиці у своїх наукових напрацюваннях присвятили українські економісти Н. В. Германюк, С. Д. Лучик, Е. М. Ліанова, О. О. Непочатенко, П. Т. Саблук, О. В. Скидан та інші. Потреба в подальших дослідженнях актуалізується особливими умовами ведення галузі: розпадом великих формувань, спрацьованістю техніки, низькою готовністю населення до технологічних новацій, незначною інвестиційною привабливістю досліджуваного сектору та неадекватністю проведених реформ.

Цілі статті полягають в аналізі наявних форм забезпечення зайнятості сільських мешканців та в обґрунтуванні, з урахуванням зарубіжного досвіду, перспективних напрямів здійснення перетворень в аграрному секторі, які б сприяли продуктивній зайнятості на селі.

Виклад основного матеріалу. Слід врахувати ту обставину, що забезпечити зайнятість на селі лише завдяки сільськогосподарському виробництву в умовах швидких інформаційних змін уявляється не достатньо вичерпним. Адже у найближчій перспективі тут може бути задіяно менше половини працездатного населення. Предметом державної турботи має стати створення на селі несільськогосподарських робочих місць. Вектор аграрної політики повинен переїститися на багатофункціональність сільського господарства і сталий розвиток сільських територій, які повинні стати самодостатніми для проживання за своєю специфікою.

Зміна аграрної структури, поява нових форм ведення сільського господарства – приватних фермерських господарств, мережі малих підприємств і кооперативів, агрохолдингів, посилили емансипацію особистих підсобних господарств. Пройшов процес поляризації сільськогосподарських виробників, у результаті чого одні виявилися більш конкурентоспроможними у виробництві сільськогосподарської продукції, інші ж маргіналізувалися. Це своєю чергою призвело до посилення процесів і відкритого, і прихованого безробіття сільських мешканців та зниження відносного рівня життя на селі.

Більшість працездатного населення, яке не має іншого місця роботи, окрім особистих господарств, не вважає себе працевлаштованим. Зайнятість у неаграрних видах діяльності в сільській місцевості зменшилась більше ніж у двічі і продовжує скорочуватись, особливо серед осіб, які є власниками земельних і майнових паїв. Чимала кфлькість селян отримують відмову в тому, щоб стати на облік у службі зайнятості як безробітні, оскільки вони володіють земельними наділами, які доволі часто пустують і не приносять ніякого зиску, скажімо, через низьку родючість, невдалого місця розташування та ін. Серед них, навіть ті, хто працював на підприємствах та в установах у найближчих районних центрах і містах, справно сплачував страхові внески на випадок безробіття, сьогодні, втративши роботу, залишилися без державної підтримки і змоги працевлаштуватися. Такого роду проблема потребує державного втручання у регулювання трудо-

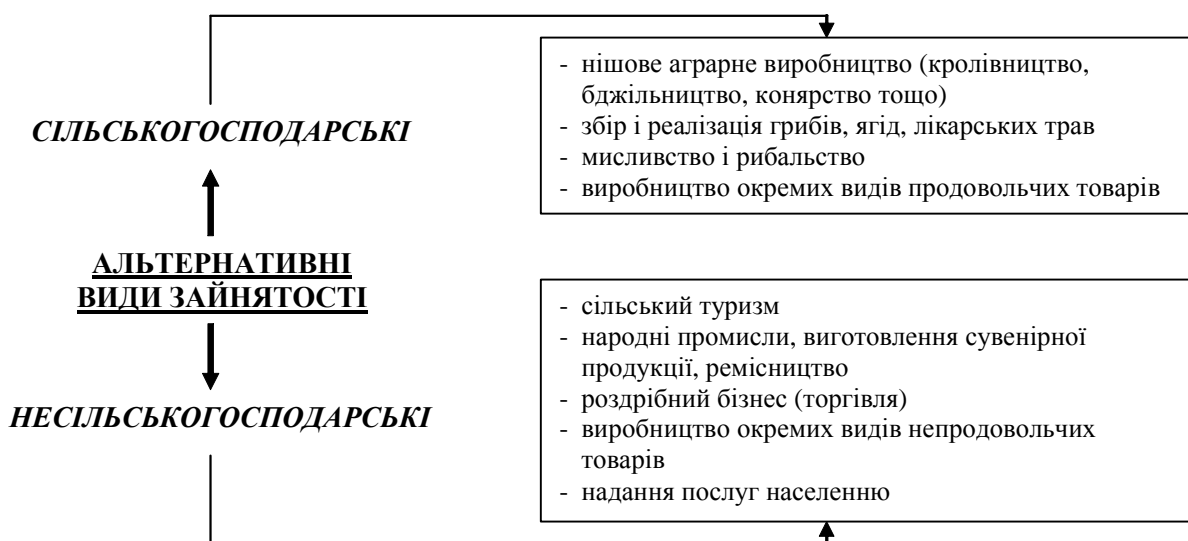


Рис. 1. Класифікація видів зайнятості сільських мешканців

вих відносин і розвіяння міфу про те, що „сільський житель не може бути бідним, оскільки володіє земельними наділами”.

Проблему сільської бідності для України слід розглядати як критичну точку національного розвитку, що потребує розробки виваженої державної стратегії за наступними напрямками (рис. 1):

- зростання доходів сільського населення від аграрної зайнятості, що є можливим завдяки аграрному протекціонізму, захисту внутрішнього ринку від імпортової продукції, максимальному просуванню продукції власного виробництва на міжнародні ринки та підтриманню працеінтенсивних технологій у сільському господарстві.

Так, для прикладу, у грудні 2008 року кількість зареєстрованих безробітних в Україні зросла на 205 тис. Зокрема, без роботи залишилися 418,3 тис. містян і 426,6 – мешканців сільської місцевості. За рік у багатьох особистих селянських господарств через нульову „державну підтримку” опустіли обори: на 200 тис. зменшилося корів, на півмільйона голів – свиней. На 10 тис. поменшало господарств, які мають у приватній власності техніку, на 150 тис. – тих, де утримують худобу та птахів. Та попри ці втрати, саме особисті селянські господарства є основними виробниками сільськогосподарської продукції, особливо її трудомістких видів. Торік вони зібрали майже п’яту частину зернових, виростили 9,9 млн. тонн картоплі, 3,1 – овочів, наділи 6,7 млн. тонн молока. По суті, на селянські городи і хліви припадає 60,1% валової продукції сільського господарства у загальному обсязі виробництва. А саме: 98% картоплі, 90 – овочів, 86 – плодів та ягід. В обійстях виробили 82,2 % молока і

54 % – м’яса. Практично без будь-якої державної підтримки [8]. Звісно, набагато легше механічно пере-класти документи із теки „безробітні” у привабливішу „працевлаштовані”, ніж із декларованих президентом відкритих щороку нових мільйона робочих місць половину „прописувати” у сільській місцевості.

Зайнятість в особистому селянському господарстві потребує більш чіткої урегульованості з боку держави, що сприятиме реалізації важелів стимулювання членів особистих селянських господарств до реєстрації господарської діяльності, а також легалізації їхньої основної діяльності в несільськогосподарській сфері. Це можуть бути заходи [1, с. 27], які стосуватимуться фінансової підтримки, цінового, податкового регулювання тощо, а також можливість участі в державних цільових програмах підтримки розвитку, доходів, пільгового кредитування та ін. при цьому переваги легалізації й ідентифікації зайнятості повинні перевищувати витрати від оподаткування доходів, запровадження загальнообов’язкового пенсійного страхування та ін.;

- зростання доходів від неаграрної зайнятості.

Так, для прикладу, несільськогосподарські джерела займають близько 40 – 45 % частки доходів у сільських місцевостях у Латинській Америці і країнах південної Сахари, 30 – 40 % у Південній Азії і 40 – 50 % у країнах Центральної та Східної Європи. У країнах ОЕСР несільськогосподарські доходи фермерів цілком домінують над сільськогосподарськими [10]. Такого роду урізноманітнення господарської діяльності передбачає: розширення зайнятості сільського населення в галузях з більш високою, ніж у сільському господарстві, вартістю праці; зайнятість у видах діяль-

Таблиця 1

Напрями впливу ІКТ на розвиток аграрного виробництва та зайнятості сільських мешканців*

| позитивного спрямування: | негативного спрямування |
|---|--|
| <ul style="list-style-type: none"> - можливість дистанційного он-лайн-моніторингу й аналізу господарських процесів за допомогою Інтернету; - оптимізація керування сільгоспугіддями, що дає можливість збільшити частку виробництва трудомістких видів продукції (цукрових буряків, картоплі, хмелю та ін.); - можливість розвитку сільського зв'язку; - використання глобальних і локальних систем знань фермерських господарств; - глобальне позиціонування й диспетчеризація польової техніки тощо; - підвищення електронної грамотності серед сільського населення; - розширення можливостей отримання освіти (дистанційне навчання); - зниження бідності за рахунок поширення й використання ІКТ; - потреба у кваліфікованих ІКТ-фахівцях; - задоволення культурних потреб, проведення дозвілля сільських мешканців; - раціональне використання сільгоспугідь, природних ресурсів тощо; - отримання доступу до глобального ринку постачальників і споживачів; - зниження витрат за рахунок автоматизації управління; - можливість доступу до різних джерел інформації та он-лайн консультацій. | <ul style="list-style-type: none"> - скорочення кількості робочих місць за рахунок автоматизації виробничих процесів; - збільшення цифрового розриву між мешканцями міст та сіл різних регіонів; - посилення нерівномірного розподілу економічних вигід унаслідок розбіжностей у рівні використання переваг ІКТ у різних галузях економіки. |

ності з випереджаючим по відношенню до аграрного виробництва зростанням; активізація ринкових механізмів підвищення вартості праці в самому сільському господарстві на основі посилення конкуренції на сільському ринку праці.

Несільськогосподарська сфера зайнятості створює великі перспективи для ефективного розвитку підприємницької діяльності селян в галузі надання послуг з ремонту техніки, постачання сировини і матеріалів, реалізації товарів, відродження діяльності будинків побуту, культурних закладів. Потребу у розширенні зайнятості у цій сфері економіки підтверджують світові тенденції скорочення кількості зайнятих у галузі сільського господарстві до 4-5% зайнятого населення [4, с. 17].

В якості ключового напрямку розвитку ринку праці на селі розглядають також питання активізації малого бізнесу як джерела створення нових робочих місць та самозайнятості. Мета цієї політики повинна полягати у розвитку інфраструктури, яка забезпечувала б особисті господарства насінням, технікою, засобами захисту рослин і тварин, мінеральними добривами, племінною худобою та птицею, надавала допомогу в організації виробництва і реалізації продукції. Ство-

рення сприятливих умов для подальшого розвитку зазначених господарств й забезпечення для них альтернативних каналів надходження ресурсів, наприклад, шляхом розвитку обслуговуючої кооперації, що сприятиме їхній економічній незалежності й стабільності розвитку, та в кінцевому підсумку, підвищить життєвий рівень сільського населення. Додатковими напрямками розв'язання проблем зайнятості сільського населення і боротьби з бідністю у системі споживчої кооперації повинні стати процеси:

— розширення виробництва виробів народних промислів (вишивка, вироби з дерева) із залученням праці надомників, що сприятиме збереженню культурної спадщини та традицій у сільських регіонах. Подібного роду праця не передбачає вікових обмежень для працюючих. Здебільшого, простежуємо зайнятість усіма членами сім'ї (від дітей та батьків до дідусів і бабусь) у виготовленні таких виробів;

— розвитку туризму в сільських регіонах та сфери платних послуг;

— створення малих виробництв з переробки сільськогосподарської продукції (мініпекарень, сепараторних пунктів, млинів, зернозмшувачів тощо);

* складно автором на основі: [2, с. 40]

Проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарського сектору в сучасних умовах *

| | Дисбаланси на ринку | Перспективи подальшого розвитку сільськогосподарського сектору |
|-----|---|---|
| 1. | Спекулятивний характер діяльності окремих суб'єктів ринку | Створення закупівельних центрів сільськогосподарської продукції, виготовленої у межах приватних підсобних господарств та недопущення монополізації збутової мережі, яка призводить до надмірного заниження закупівельних цін у населення з одночасним їх збільшенням під час реалізації кінцевому споживачеві |
| 2. | Відсутність інфраструктури на сільськогосподарському ринку, що негативно позначається на ринкових зв'язках між виробниками, посередниками та споживачами | Створити аграрну електронну торгівельно-маркетингову систему для інформаційного забезпечення реалізації сільськогосподарської продукції та постачання ресурсів, а також мережу малих підприємств і кооперативів як органічний складник інфраструктури аграрного сервісу та ринку на селі |
| 3. | Фактичне знищення кооперативних традицій у виробництві сільськогосподарської продукції | Розроблення державної програми популяризації виробничої кооперації між дрібнотоварними виробниками сільськогосподарської продукції, враховуючи ключові переваги такої співпраці та позитивний досвід розвинутих країн |
| 4. | Неефективна державна політика щодо створення нових робочих місць у суміжних галузях виробництва | Створення робочих місць у нових видах діяльності сприятиме посиленню конкуренції на сільському ринку праці та залучення механізму формування альтернативної вартості праці в сільському господарстві. Зацікавленість роботодавців у кваліфікованих професіоналах стимулюватиме до підвищення їм заробітної плати з метою недопущення переходу до іншої сфери діяльності |
| 5. | Низький рівень ділової активності між органами державної влади та сектором малого підприємництва | Активізувати ділову активність на місцях допоможе організаційно-посередницька робота органів місцевої влади у сприянні розвитку малого підприємництва. Насамперед це надання консалтингових, інформаційних, маркетингових послуг; допомога у розробці бізнес-планів, пов'язаних із пошуком інвесторів; аналіз діяльності суб'єктів підприємництва та соціально-економічного стану території; надання приміщень та територій (зокрема на умовах оренди) для організації виставок-ярмарків та відкриття демонстраційних залів, розміщення сервісних центрів побутового обслуговування населення, виробництв з переробки сільськогосподарської продукції; полегшення доступу до інформації щодо наявних ринків збуту, технологій, інновацій, управлінських рішень, законодавчих та нормативних матеріалів тощо |
| 6. | Гострий дефіцит фахівців, здатних ефективно працювати в умовах ринку | Одним з елементів політики розвитку сільської зайнятості, повинна стати оптимізація процесів підготовки адекватного кадрового потенціалу, яка б забезпечила високий рівень мобільності сільського населення через освітню сферу (створення філій освітніх закладів усіх рівнів у районних центрах, проведення на регулярній основі навчальних семінарів щодо підвищення рівня знань стосовно функціонування інженерно-технічних комунікацій) |
| 7. | Низький рівень стимулювання та підтримки розвитку альтернативних видів зайнятості в сільській місцевості | Організація адекватного інформаційно-консультативного забезпечення, метою якого повинно стати надання інформаційних послуг щодо можливостей розвитку різних видів альтернативного підприємництва в сільській місцевості; методів, форм і сучасних технологій ведення господарства, формування практичних навичок прибуткового господарювання; забезпечення безпеки та якості продукції; регулювання відносин власності на майно, землю, їх ефективного використання у господарській діяльності; порядку отримання державної допомоги, інвестиційних, кредитних та інших видів ресурсів; можливостей застосування ресурсо- і енергозберігаючих технологій |
| 8. | Низька інвестиційна привабливість агропромислового комплексу | Збільшення впливу державного втручання у регулювання цієї сфери, за рахунок притоку додаткових фінансових ресурсів, які б посилили ефективність ведення сільськогосподарського виробництва, а саме: підвищення продуктивності праці, урожайності та рентабельності галузі за умови використання сучасних технологій виробництва, залучення нової техніки, нових підходів до процесу виробництва. Створення сприятливих та стабільних умов для вкладення інвестицій у сільське господарство країни на взаємовигідних засадах для держави-інвестора-орендодавця дасть змогу повною мірою використати наявний потенціал для розвитку сільського господарства в Україні |
| 9. | Технологічна відсталість галузі, яка перешкоджає ефективному розвитку процесів спеціалізації і кооперації, агропромислової інтеграції, концентрації виробництва | Залучення додаткових фінансових ресурсів для забезпечення безперервного відтворювального процесу в агропродовольчому секторі, за рахунок оновлення технологічної бази виробництва та розширення доступу до Інтернет-мережі |
| 10. | Неефективність функціонування державної системи інтервенційних закупівель сільськогосподарської продукції | Для провадження інтервенційних дій на ринку сільськогосподарської продукції доцільно створити Державний інтервенційний фонд. Одним із видів діяльності якого повинно стати формування і обслуговування державних резервів сільськогосподарської продукції |
| 11. | Недосконалість нормативно-розпорядчої та інституційної бази щодо стимулювання виробництва та непрозорість механізмів надання державної підтримки | Створення законодавчо-нормативних механізмів, що регулюють відносини між суб'єктами підприємницької діяльності, розробка механізмів страхування інвестицій, в створенні системи пільг, яка б забезпечувала привабливість інвестицій в АПК |

* складено автором з використанням джерел: [3; 5; 6]

— активізації впливу інформаційно-комунікаційних технологій (КТ) (табл. 1);

— формування територіально інноваційної системи регіонального агропромислового комплексу (технопарків і технополісів), яка б входила у регіональну інноваційну систему тієї чи іншої області тощо.

У розвинутих країнах прослідковується дещо інша ситуація у сільськогосподарській галузі виробництва. Різке зростання продуктивності праці жителів, які зайняті в аграрному виробництві зумовило необхідність розвитку альтернативної форми зайнятості як оптимальної стратегії вирішення проблеми незадіяних надлишкових трудових ресурсів.

Прикладом сучасної робочої сили, її широкої підготовки, різнобічних знань можуть бути американські фермери, які найбільш продуктивні в усьому світі. Вони працюють, спираючись на величезну інформаційну базу, яка складалася протягом віків. Сьогоднішній американський фермер зазвичай має університетську підготовку, яка дозволяє йому чудово розумітися на технологіях у галузях рослинництва та тваринництва, бути механіком, ветеринаром, хіміком, оператором комп'ютера, бухгалтером і менеджером одночасно. На кінець 70-х років, за усередненими даними, один фермер у світі забезпечував продовольством п'ять осіб, західноєвропейський 20, а американський – 60. Останні мають не лише високу кваліфікацію, а й метакваліфікацію, тобто систему знань, яка полегшує пошук та засвоєння нових знань. Завдяки метакваліфікації людина може швидко відшукати потрібну інформацію та засвоїти її, навіть якщо вона перебуває поза межами його особистого досвіду [7, с. 403].

Характерним прикладом впливу КТ на розвиток сільського господарства є також індійський конгломерат Indian Tobacco Company. Відділення агробізнесу цієї компанії у 2000 році створило систему під назвою e-Choupal. Доволі тривалий час фермери продавали свої товари на традиційних ринках за заниженими цінами, оскільки були позбавлені потрібної інформації. E-Choupal – це система своєрідних „кіосків” з комп'ютерами і доступом до Інтернет мережі, що постає віртуальним ринком, на якому фермери можуть продавати свою продукцію (наприклад, сою, тютюн, пшеницю тощо) напряму споживачеві без виплати комісійних торговельним агентам. Ця система надає також у вільному доступі інформацію про ринкові ціни і сільськогосподарську техніку. За окремими оцінками e-Choupal дозволила підвищити середній річний дохід індійських фермерів з 50 до 120 тис. рублів (приблизно із 800 до 1900 дол.). До 2009 року цією системою (6500 „кіосків”) було охоплено 4 млн індійських фермерів у 40 тис. населених пунктів [9].

Враховуючи зарубіжний досвід організації та ведення аграрного виробництва і забезпечення зайнятості мешканців сіл, запропонуємо низку стратегічних напрямів, які б сприяли усуненню негативних колізій розвитку аграрної сфери та українського села загалом (табл. 2).

Висновки. Тільки зростання аграрного виробництва на новій інноваційній основі забезпечить створення нових робочих місць і збільшить зайнятість сільського населення. Такі підходи до забезпечення продуктивної зайнятості робочої сили на селі вимагають переорієнтації діяльності із врахування зарубіжного досвіду, через розширення мережі розвинутої інфраструктури, яка сприятиме не лише технологічній переозброєності виробництва, а й підвищить рівень грамотності сільських жителів.

Література

1. Булат М. А. Соціально-економічні наслідки аграрних перетворень як запорука ефективної державної підтримки / М. А. Булат // Вісник Дніпропетровського університету. Серія „Економіка”. – 2011. – Випуск 5 (4). – С. 25 – 30.
2. Волк О. М. Еколого-економічне обґрунтування впровадження інформаційно-комунікаційних технологій : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.06 / О. М. Волк. – Суми, 2009. – 207 с.
3. Германюк Н. В. Зайнятість сільського населення на сучасному етапі розвитку сільських територій / Н. В. Германюк // Всеукраїнський науково-виробничий журнал: Інноваційна економіка. – 2010. – №4. – С. 191 – 197.
4. Лучик С. Д. Інноваційна складова механізму збереження трудового потенціалу села / С. Д. Лучик // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 3. – Т. I. Економічні науки. – Полтава : ПДАА. – 2011. – С.15 – 21.
5. Малафєєв Т. Р. Аналіз розвитку ринків сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів в Україні / Т. Р. Малафєєв // Науково-виробничий журнал: Держава та регіони. Серія „Державне управління”. – 2011. – №1. – С. 151 – 155.
6. Скидан О. В. Аграрна політика регулювання зайнятості на селі / О. В. Скидан, В. С. Ніценко // Вісн. Житомир. нац. агроєкологічного ун-ту : Наук.-теорет. зб. – 2011. – № 1 (28). – Т. 2. – С. 3 – 10.
7. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики / Т. Стоуньер // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 403 – 404.
8. Чопенко В. „Працевлаштоване” село [Електронний ресурс] / В. Чопенко // Газета „Дзеркало тижня”. – 2009. – № 5 від 14 лютого. – Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/pratsevlashtovane_selo-56132.html
9. Global-Information-Technology-Report-2009-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://>

www.scribd.com/doc/28900304/Global-Information-Technology-Report-2009-2010. 10. **Start D.** The Rise and Fall of the Rural Non-farm Economy: Poverty Impacts and Policy Options / D. Start // Development Policy Review. – 2001. – 19 (4). – P. 491 – 505.

Гук Н. А. Нові перспективи забезпечення зайнятості сільських мешканців та розвитку аграрного виробництва в умовах інформаційно-інноваційних реалій

У статті подано оцінку наявних форм забезпечення зайнятості сільських жителів та запропоновано перспективні напрями здійснення перетворень в аграрному секторі, які б сприяли продуктивній зайнятості на селі.

Ключові слова: сільськогосподарська та несільськогосподарська зайнятість, фермерські господарства, кооперативи, агрохолдинги, споживча та обслуговуюча кооперація.

Гук Н. А. Новые перспективы обеспечения занятости сельских обитателей и развития аграрного производства в условиях информационных реалий

В статье дана оценка существующим формам обеспечения занятости сельских жителей и предложены перспективные направления осуществления преобразований в аграрном секторе, которые бы способствовали производительной занятости на селе.

Ключевые слова: сельскохозяйственная и несельскохозяйственная занятость, фермерские хозяйства, кооперативы, агрохолдинги, потребительская и обслуживающая кооперация.

Guk N. A. New prospects of providing of employment of rural inhabitants and development of agrarian production in the conditions of informatively innovative realities

In the article an estimation the existent forms of providing of employment of rural inhabitants is given and perspective directions of realization of transformations to the agrarian sector, which would be instrumental in productive employment on a village, are offered.

Key words: agricultural and nonfarm employment, farms, cooperative stores, agrokholdingi, consumer and attendant cooperation.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2012

Прийнято до друку 23.05.2012